

SUKAKTIS, KURIOS MINĖJIMAS TURI PRASMĘ

Kiekvieną kartą, kai minime jubiliejines datas, sukaktis, pagalvojame – ar yra prasmė, kokia prasmė tai daryti? Prasmingas klausimas, kurį kėliau sau ir aš, kai buvau pakviesta dalyvauti akademiko Romualdo Grigo 90-ųjų metinių renginyje. Žinojau, kad prasmės klausimų neapėjo ir pats akademikas, galiausiai ieškojęs jos ir eilėraščių, jo paties apibūdinimu, „filosofinės minties eilėmis“: „Tos paieškos neturi pabaigos. / Gal ir prasmės?..“ („Paleistas nuo grandinės žodis“, 2021). Prasmės atramos: meilė, padorumas, darbas, pareiga, ištikimybė Tėvynei, savasčiai. Savastis – vertybinė Romualdo Grigo sąvoka. Poezijoje, literatūroje prasmės motyvai aiškesni, bet minėdami akademiko sukaktį, prasmės kelią turime įžvelgti ir mokslinėje veikloje, jos pokyčiuose.

Neturiu kompetencijų kalbėti apie ekonomikos ar sociologijos mokslus. Iš naujo perverčiau tik vėlyvąsias Romualdo Grigo knygas, bendrinančias mąstymą, ieškančias lyg kokio pirminio pamato. Prisiminiau kad ir nedažnus, bet jungiančius pokalbius Mokslų akademijoje – užuominas apie studijas Maskvoje, apie studijuojančių lietuvių būrelį, kalbėjimus apie Lietuvą, jos padėtį ir ateitį. Maskvoje lyg ir buvę lengviau apie tai kalbėti, bet saugumas užčiuopęs, tekę nukentėti. Kalbėjo ir apie senųjų lietuvių dainų ypatingą grožį, mantrinę prigimtį, apie piliakalnius. Ne viskas atrodė patikima ar bent įtikinama, gal ir todėl, kad čia pat buvo etnologijos ir tautosakos mokslininkas Leonardas Sauka, šios srities autoritetas. Prisiminiau ir tarsi tikrinantį Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus nario Eduardo Vilko žvilgsnį į Romualdą Grigą, kalbantį apie savo ir tautotyrinius darbus, kai iš akademikų ekspertų buvo perrenkamas į aukštesnę pakopą. Abu juos jungė ekonomika. Ir Romualdo Grigo profesinė kvalifikacija – ekonomisto, išbandyto ir sunkios praktikos, – darbo žemės ūkio kooperatyve (tuometiniame tarybiniame ūkyje) ir žemės ūkio technikume. Iš ekonomikos praktikos ir ekonomikos teorijos Romualdas Grigas įžengė į visuomenės, pirmiausia Lietuvos, visuomeninės sąrangos tyrimus – nuo anksčiausių laikų iki dabarties. O nuo jų – jau vėlyvuju laiku – į tautotyrą, gretimai jausdamas ir kūrybą, kur galėjo remtis laisvesniu mąstymu ir laisvesne kalba.

Supratau akademiką Eduardą Vilką – mokslas privalo turėti racionalų pamatą, visa, apie ką mąstome, gali ir privalo gauti kiek įmanoma tikslesnę išraišką. Išraišką minties, savo aukščiausiu lygmeniu atitinkančią formulės griežtumą. Akademiko Jono Kubiliaus mokiniai, iš matematikos tiesę ir gretutinius kelius, taip pat ir ekonomikos mokslo, tikėjo formulės prasme, jei ir ne grožiu. Tikėjo formulės grožiu (bent jau jos grafiniu raiškumu) ir akademikas Aleksandras Vasiliauskas, tos pačios matematinės (ir kartu asmenybinės) Jono Kubiliaus mokyklos mokinys, ėmėsis ekonominių tyrimų ir matematinių ekonomikos prognozių. Tuo keliu pasiekė ir savo karjeros aukštumas. Tapęs Mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus vadovu, Aleksandras Vasiliauskas ėmėsi ambicingo užmojo – rengti svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgą. Pirmoji knyga – „Nerimas“ – išėjo 2012 metais; per

kelerius metus dar dvi. 2013-aisiais išleista ir akademiko Romualdo Grigo knyga „Lietuvių tautos išlikimo drama“, sulaukusi dėmesio ir kūrybinių interpretacijų (tarp jų ir tautodailininko Juozapo Jakšto to paties pavadinimo bareljefo).

Mintis, kuri galėtų įsitvirtinti naujojoje Lietuvos mokslų akademijos istorijoje – XXI amžiaus pradžioje ima ryškėti programiškas siekis apčiuopti, aptarti Lietuvai kylančias humanitarines ir socialines grėsmes, prognozuoti jų pasekmes, nujaučiant ir stiprėjantį Rusijos agresyvumą. Akademiko Vasiliausko pastangomis išleidžiamos trys grėsmės fiksuojančios ir jų įveiką skatinančios sutelktinės studijos. Prie jų vienu ar kitu kampu glaudžiasi ir Romualdo Grigo knygos, kurių branduolį sudaro *tautotybinė publicistika*.

Tautotyros sąvoka įsitvirtino pasirodžius Petro Būtėno, kalbininko, pedagogo, parengtai „Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programai“ (1925). Lietuvių tautotyra, Jono Basanavičiaus iniciatyva jau programiškai pradėta tęstiniu Lietuvių mokslo draugijos leidiniu „Lietuvių tauta“ (1907), su pertrūkiais leista iki 1936-ųjų, nesusiformavo į atskirą humanitarinę mokslo šaką, vis dar lieka fragmentiška.

Tautotyrininkai nėra nei istorikai, nei filosofai, nei sociologai, nors ieško atramų ten ir ten. Tautotyra pritraukia ir žmonių, turinčių gerų intencijų, bet neįgijusių reikalingų kompetencijų, tinkamos kalbos. Bet yra ir aiškių viršūnių, į kurias galima orientuotis. Akademiko R. Grigo tautotyros darbus, jei ir su išlygomis (labiau publicistinis nei analitinis dėstymas), visgi galima matyti toje mąstymo kryptyje, kurią pradeda Jonas Basanavičius, Vydūnas, savaip tęsia Marija Gimbutienė, veikiama abiejų tautotyros autoritetų; jei ji nebūtų turėjusi galingos senosios Lietuvos vizijos, formuotos ir Jono Basanavičiaus, gal nebūtų „atkasusi“ ir Senosios Europos, nebūtų jos atpažinusi, prakalbinusi.

Talentingas, didelių galimybių tautotyrys buvo Gintaras Beresnevičius. Jo nebūtis tebejaučiama. Juk bet kurios mąstymo krypties autoritetingumas priklauso nuo jai reprezentuojančių asmenybių. Savitomis įžvalgomis ir koncepcijomis lietuvių tautos tyrimo barą pradėjo ir vis gilina Algimantas Bučys, filologas, rašytojas, cituojamas ir Romualdo Grigo pratarmėje arba įvade į „poliarizuotą iššūkių mentalitetą“ (kn. „Barbarai *vice versa* klasikais“, 2008). Algimantas Bučys apibendrina tautotyrininkų jaučiamą kaltę, kad nei apie lietuvių literatūrą neįmanoma pasakyti taip, kaip ji nusipelnė per „dramatiškus savo raidos dešimtmečius“, nei apie lietuvių kalbos dramatišką likimą taip, kad jis galėtų būti suprastas, kad pajėgtume suvokti, kaip daug kas nuo savosios kalbos priklauso. O ką jau kalbėti apie giliają praeitį. Tautotyrai labiau „prie veido“ moraliniai paraginimai ir perspėjimai, būdingi ir Romualdui Grigui. Ir jo knygoje cituojami ne tik autentiški mokslininkai, poetai, bet ir menkesnio patikimumo autoriai.

Jei jau apie poetus, tai poezija (ir apskritai literatūra) yra ir tautotyros dalis. Tai atskira tema, akademikas Grigas, ir pats išbandęs literatūrinę kūrybą, buvo jautrus poezijai, ja rėmėsi. Itin artima Romualdo Grigo nuostatomis būtų poeto Jono Aisčio mintis iš jo „Prakalbos“ esė rinkiniui

„Dievai ir smūtkeliai“ (1935), vienmetės su akademiku: „Mūsų šviesuomenė ir lietuvių tautos likimas – vienintelė mano gyvenimo mįslė“. Ir tai būtų aukštasis, kartu ir vizijinis akademiko darbų horizontas, anksti, dar studijų metais, jo išvystas. Iš praktinių tautotyros tikslų, akademiko keltų, mano supratimu, labiausiai išskirtini *ugdymo* uždaviniai. Ugdymo praktiką Romualdas Grigas laikė veiksmingiausiu pasipriešinimu tautiškumo, pilietiškumo niveliacijai, patriotizmo ir nacionalinio orumo nuvertėjimui (daug kartų ir net įkyriai, kaip pats sakė, kalbėjo apie ugdymą, jo uždavinius). Pritarė akademiko Alvydo Jokubaičio minčiai, kad be sąmoningu ugdymu tvirtinamo ir išlaikomo kultūrinio savitumo tauta negali išlaikyti ir politinio savarankiškumo.

Akademikas Grigas nebuvo nei istorikas, nei filosofas, jei žvelgtume griežčiau, jis tikėjo, kad nuo faktų baudžiosos jį gelbės žingsnis į istoriosofiją. Bet ir istoriosofija turi savo logiką, jei ir pripažįstančią *alogikos* įtarpus ten, kur įprasta logika tiesiog neveikia. Mūsų, žmonių, norai veikti tikslingai, racionaliai ir logiškai, susiduria su jausmais, prieštaromis, paradokais, su tuo, kas ištinka mus netikėtai, nepasiruošusius, priverčia suabejoti ar net sutrikti. Romualdas Grigas, be abejo, tai žinojo. Gal net sutiko būti sutrikdytas to, kas jam vienu ar kitu būdu vėrėsi baltų ir atskirai lietuvių tautos dramose. Ką begali istorijos mokslas, kai kalbame apie *išlikimą*, juolab apie tautos išlikimo dramą? Koks mokslinis racionalumas, jei istoriškai apimamą ir mąstomą tautos horizontą ima gaubti paslaptingas likimo šydas? Mokslo tai, aišku, nepaneigia.

Bet ir bandyti pasakyti. Bandyti išreikšti ir savo buvimą tautoje, jos kalboje, priklausymą jos likimui, neįspėjamam ir neformalizuojamam.

Viešai reiškiamas sąmoningumas tautai, jos istorijai, kalbai, likimui yra brangus. Neneigti pasaulio, neneigti Europos, nei Europos Sąjungos, laikyti svarbiu ir lemtingu priklausymą Vakarų civilizacijai. Gerbti kitus, padėti, remti karo ar ir gamtos negandų ištiktus, to paties tikintis ir sau. Bet pirmiausia jausti Tėviškę, Tėvynę. Ir šias nuostatas galima išskaityti iš Romualdo Grigo tautotyros darbų, iš jų ir tiesioginių, publicistiškai reiškiamų perspėjimų, raginimų.

Nebijoti vyduškosios metaforos – Tautos Dvasia. Artimai Marijai Gimbutienei Romualdas Grigas tvirtino, jog ir jo vaikystės ir paauglystės metais Tautos Dvasia, „dar gyvybės sklidina, nors ir pakirstais sparnais, dar tebesklandė virš Lietuvos miestelių ir sodžių, virš laukų ir kloniais nuvingiuojančių upių ir upelių“ („Lietuvių tautos išlikimo drama“).

Tautos gyvybė, Tautos Dvasia, pajusta dar jauna, svetimybės sujautrinta studento širdimi, tikriausiai ir buvo Romualdo Grigo kelrodė, iš ramesnių, solidesnių mokslinių ekonomisto, sociologo erdvių išvedusi į sunkią, problemišką, bet kiekvienai tautai būtiną jos gyvybinių rūpesčių, jos išlikimo klausimų svarstymą ir persvarstymą.